

О. Polakova, PhD student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev

Boris Pasternak by D. Bykov: elements of metaphoric self-description

In the article literal biography "Boris Pasternak" by D. Bykov is studied as an autometadescriptive text. Idea of art, motive of freedom, poetical chronotope in the works of B. Pasternak and D. Bykov are analyzed and compared.

Key words: *autometadescription, motive structure, metalyrics, poetical chronotope.*

УДК 82 – 193: 801. 631. 5

Є. А. Реутов, асист.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

**ПРО ВИТОКИ, ПОДІБНІСТЬ І РОЗБІЖНІСТЬ ТРАДИЦІЙ
СЕРЕДНЬОВІЧНОГО "БГАКТІ" В ПОЕЗІЇ ГІНДІ**

У статті розглядається питання походження, класифікації і внутрішнього зв'язку між різними напрямками релігійно-філософської і літературної течії "бгакті", яка сформувалась і домінувала в суспільному і культурному житті Індії XIV–XVII ст.ст. Зроблена спроба проаналізувати та узагальнити традиційні й альтернативні погляди на дане питання в індійському і зарубіжному літературознавстві.

Ключові слова: *сагун-бгакті, ніргун-бгакті, адвайта-веданта, сант, садгана, пуранічна традиція, ритуал.*

Розглядаючи феномен середньовічного руху *бгакті*, можна зауважити, що комплекс понять, об'єднаних під цим загальним терміном, стосується як певного напрямку літератури, поетичної традиції, так і взагалі набору уявлень світоглядного, морально-етичного характеру. Ідеологи *бгакті* вважали, що шлях людини до спасіння і Бога проходить не через виконання обрядів, читання священних книг або богословські роздуми, а через щиру, безмежну любов і відданість (до Бога), яка виражається через людські емоції, почуття. Епоху *бгакті* в індійському літературознавстві називають "золотим віком" поезії гінді, і слід зазначити, що дана традиція сформувала систему цінностей, яка не лише вплинула на свідомість мільйонів у середньовіччі, а продовжує і зараз залишається важливим фактором індійського менталітету.

Релігійно-філософський рух *бгакті*, а також літературну спадщину, що була створена в його руслі, традиційно прийнято

розподіляти (відповідно до класифікації, запропонованої на початку ХХ століття "батьком" індійського наукового літературознавства, Рамчандром Шуклою (1884–1941)) на дві головні течії – *сагун-бгакті* та *ніргун-бгакті*. [Рамчандр Шукла, б.д., 55] На відміну від напрямку *сагун* (тобто "той, що має якості"), пов'язаного з вшануванням земних втілень бога Вішну – Рами і Крішні, поети напрямку *ніргун* ("позбавлений якостей, ознак") оспівували абстрактне божество. Поети даного напрямку, який, на думку західних дослідників вочевидь зазнав впливу ісламу з його суворим монотеїзмом [Баранников, 1948, 14], виступали проти будь-якого зображення Бога, вважаючи, що це не тільки не передає, а взагалі викривлює його високу сутність. Проте індійські науковці, полемізуючи зі своїми західними опонентами, наполягають [Савитри Синха, 1964, 721; Нітьянанд Шарма, 1991, 79], що твердження про вплив на формування традиції *ніргун* ісламського містицизму чи грецької стародавньої філософії, як і вплив ідей християн-несторіанців, що у II–III столітті іммігрували в район Мадрасу, і від яких апологети руху *бгакті* могли перейняти вчення про емоційну відданість, є цілком неправильними. Джерело уявлень, які складають основи подвижництва як *сагун*, так і *ніргун-бгакті*, полягає, на їхню думку, саме у священних індуських текстах, насамперед – *пуранічній*, тобто міфологічній літературі, текстах *упанішад* (коментарів до священних текстів Вед), які в комплексі склали основу філософії *веданти* (закінчення Вед), а також літературі *сміті* (традиційний кодекс законів та настанов індуїзму з юридичних, релігійно-філософських, морально-етичних та інших питань).

Крім того, знайомлячись із працями індійських науковців щодо виникнення, формування і розподілу релігійно-філософського руху *бгакті* на дві основні гілки *сагун* і *ніргун*, можна спостерігати тенденцію вважати даний розподіл великою мірою штучним [Нітьянанд Шарма, 1991, 80]. Цікаве висловлювання щодо подібного розподілу наводить і один із провідних російських дослідників епохи і поезії *бгакті*, І.П. Глушкова, яка відзначаючи величезну популярність течії *сагун* і посилаючись на індійських колег, пише, що напрямок *ніргун-бгакті*, питання джерел походження якого є найбільш суперечливим, більшість релігійно налаштованих індійських дослідників називають "сином безплідної жінки" [Глушкова, 2003, 45].

Переконання шанувальників напрямку *ніргун* прийнято розглядати на прикладах творчості течії *сантів* (святих) – поетів-віровчителів, що залишили помітний слід як у галузі літератури (не лише гінді, але й іншими ново-індійськими мовами) та були авторитетними проповідниками нової ідеології. Найбільш видатними представниками даного напрямку вважаються Кабір (Кабір Дас) (1440?–1518?), а також засновник самостійного й найбільш радикального напрямку в руслі *ніргун-бгакті*, що згодом переріс у нову релігію – сикхізм, *гуру* (учитель) Нанак (1470–1540). Серед інших визначних авторів даної течії можна назвати імена маратхського поета Намдева (творив на маратхі й гінді), Малукдаса, Сундардаса, Чарандаса, Даду Даяла та інших, творчість яких припадає на період XV–XVII ст.ст.

Течія поетів-проповідників *сантів* дотримувалась ідеї *ніракар* (*нір* – заперечний префікс, гін.; *акар* – форма, розмір, гін.), тобто безособовості божества, наявної у *веданти*. Проте видатний філософ, релігійний проповідник і реформатор Шанкара (Шанкарачарья) (VIII–IX ст.ст.), з іменем якого пов'язують створення популярної у сучасному західному світі філософії *адвайта-веданти* (не двоїстого закінчення Вед), визнавав Божество у вигляді як *сагун*, так і *ніргун*. Еманацію *сагун* він вважав такою, що стосується проявленого, матеріального світу, світу *майї* (ілюзії), а *ніргун* – світу істинної реальності. Фактично, ця різниця між двома іпостасями божества має значення лише при виборі певного шляху, а також на шляху подвижництва, але не має значення в кінці шляху досягнення й осягнення адептом божества – кінцевої мети свого подвижництва. Сутність божества невиразна в силу того, що воно позбавлено звичайних природних якостей (*ніргун*), але, воно наділене своїми власними, притаманними саме йому властивостями, і воно є у той самий час *сагун*.

Проповідники – *санти* замість дев'яти способів служіння, що визнаються напрямом *сагун* (*сагуна навадга бгакті*³) і формують

---

³ *шравана* – слухання, *кірттана* – виспівування, *смарана* – утримання в пам'яті, *чарансева* – торкання ніг, *пуджа* – служіння всіма доступними засобами, *вандана* – оспівування і преклоніння, *дасья* – визнання себе рабом того, кого вихваляють, *мітрата* – дружба, визнання себе другом, *атманіведана* – самопожертва.

певний ритуал, головним шляхом подвижництва визнавали один лише шлях всеосяжної любові (*према-бгакті*). Проте і тут можна говорити про певні форми ритуального вшанування і головне – про ту важливість, яка надавалась надбанню особистого досвіду в пізнанні та "спілкуванні" з божеством – об'єктом вшанування і виспівування. Цей особистий досвід, подібно до шляху *сагун*, також несе в собі відтінок чуттєвості (медово-сп'яніле почуття – *мадгурья бгао*), яка допомагає душі відчути насолоду від роздумів про свою залежність від Бога і свій зв'язок з Ним.

Повторення імені Бога, пам'ять про Бога і спілкування з добropорядними людьми (*садгу, саньясі, санти*) виділяється як обов'язкова складова *садгани* (шляху подвижництва). Прихильники напрями *сагун* прославляють важливість перебування в товаристві *садгу* (людей, які шукають святості), що ж до адептів шляху *ніргун*, то і вони підкреслюють рідкісність і безцінність спілкування зі справжнім *сантом-садгу*. Піднесення величі вчителя, ролі *гуру* – обов'язковий елемент шляху пізнання як *сагун*, так і *ніргун*. *Гуру* вже пізнав свою сутність, він уже звільнився, реалізувався, досягнув стану *мукті* (звільнення), тобто між ним і Брагманом (Вищою Сутністю) існує не розділення, а нерозривна єдність. *Гуру* здатен відтворити себе, а відповідно й Абсолютний Світовий Дух в учні, сприяти його реалізації. Такого учня на шляху його пошуків Істини вчитель, відповідно до певної символіки, робить уявно подібним до "філософського каменя" (речовина, дотик якої перетворює всі інше предмети на золото), світильника, дерева сандалу і бджоли. У вигляді "філософського каменя" *гуру* дарує учню якості "істинної внутрішньої суті". Світильник проганяє пільму незнання, подібність до сандалового дерева обдаровує учня певними гарними якостями, чеснотами (робить його *сагун*), а в образі бджоли зникає різниця між *гуру* і його учнем. Саме в цьому полягає здібність і сила *гуру*.

Guru hei char prakar ke, apne apne ang.

Guru paras dipak guru, malayagiri guru bhring.

Чотири типи вчителя є, окремі (його) частини.

Учитель – камінь, світильник учитель, учитель – гора Малабара⁴, чорна бджола.

[цит. за: Нітьянанд Шарма, 1991, 89]

Успішний учитель – той, хто відкинувши слова, пробуджує в душі учня (*атма*) страсне бажання зустрічі зі Світовою Душею (*параматма*). Лише благословенням справжнього *гуру* розлучена з Божеством душа знаходить свою мету. Рух почуттів нестриманий, мінливий і неспокійний, але душа має бути непохитною. Засобом душевної стійкості є поява почуття всеосяжного кохання, яке приходить з думкою про божественне. Чарандас, розмірковуючи про те, що саме складає мету та ознаку життя *санта* написав, що для *санта* головне – навчатися і навчати самопізнанню, а також постійно утримувати увагу зосередженою на Божестві:

Atam vidya parhe parhave, paramatam ka dhyam lagave.

Вивчай і навчай пізнання *атми*, увагу спрямовуй на *параматму*.

[цит. за: Нітьянанд Шарма, 1991, 84]

Розглядаючи питання відмінності між вшануванням Божества у проявленій формі *аватар* (перш за все Рами і Крішні) і поглядами адептів напряму *ніргун*, слід також звернутись до літературної спадщини *сантів* і їх послідовників. Вважається, що в основі поглядів адептів шляху *ніргун* лежить переконання, що Божество в силу своєї невиразності позбавлено будь яких проявів чи ознак, і тому не можна говорити про його мужність, доброту тощо, як це робили поети напрямку *сагун*. Але і тут можна побачити, що у середньовіччі та період, який прослідкував за ним, ідеологія *сантів* вже була тісно пов'язана з уявленнями про еманациї-втілення (*аватари*) Божественної Суті, які теж гідні вшанування. Подібні уявлення складають, як було вже сказано,

---

⁴ Гора Малабара (Малабарські гори) – південна частина Західних Гхатів, які, відокремлюючи вузьку полосу узбережжя (Малабарське узбережжя) від іншої частини субконтиненту, формують унікальний клімат даного регіону, сприятливий для вирощування багатьох видів прянощів, а також сандалового дерева. Пряний аромат, який несе вітер з Малабарських гір – поширена метафора. Існує термін – *малайяніль* (пряний вітер Малабарі), на означення весняного вітру, напоєного ароматом сандалу.

основу світобачення adeptів шляху подвижництва і поклоніння *сагун*. Проте в *сантів* вони набувають іншого забарвлення. Так, скажімо, поет Сундардас вважав за мету втілення Крішни – вказати людям на необхідність слідування шляхом *сантів*. *Сант* знищують гріхи цього світу, але самі вони не можуть бути знищені. Тобто проявлення чеснот і якостей Всевишнього (*Бгагвана*) у нашому світі відбувається саме через *сантів*. Сутність *санта* нерозривно пов'язана, переплетена з сутністю Творця, або, іншими словами, *санта* також можна вважати втіленням Божества у цьому світі. У священній книзі сикхів "Туру грантх сахаб" (Адігрантх) є такі слова:

Sant mandal ka nahin binasu, sant mandal men hari gun tasu.

Sant mandal thakur bisramu, Nanak oti proti Bhagvanu.

Сант не руйнівник спільноти,

сант – чесноти Бога у спільноті; *сант* – господар спокою спільноти,

Нанак сповнений *Бгагваном*.

[цит. за: Нітъянанд Шарма, 1991, 95]

Процес формування нової власної міфології у рамках даного напрямку яскраво ілюструють твори в руслі течії послідовників Кабіра *Кабір-пантх* (*пантх* – шлях, гін.), яка намагалася стати "правонаступником" свого вчителя. Індійські дослідники пишуть, що до XVII століття ця течія ще не мала чіткої структурної організації. Тому описи дивовижних, фантастичних і надприродних подій мали на меті завоювання довіри і популярності в народному середовищі, а з іншого боку, вони мали обмежити вплив на дану течію інших напрямів, визначити певну межу та своєрідність обличчя власної традиції. Так у збірці "Кабір мансур" (Кабір-переможець) описується чотирнадцять реінкарнацій (*аватар*) Кабіра. У збірці "Анураг сагар" (Океан любові) Кабір зображений у вигляді Муніндра, який діставшись острова Ланка, застерігає Равана, що той буде вбитий раджею Айодг'ї, Рамчандром⁵. В іншому епізоді Кабір під іменем Карунамай дарує цариці Індраваті замовляння від зміїних укусів. Крім того, на власну думку д-ра Шарма, в новій міфології спостерігається

---

⁵ Рецепція і своєрідне доповнення сюжету Рамаїани.

вплив буддійських *джатак* (повчальних історій із попередніх народжень Будди) [Нітьянанд Шарма, 1991, 108]. У збірці "Гьян сагар" (Океан знання) такі події з життя Кабіра, як його зустріч у вигляді дитини з Чандан-шахом, народження *чандала* (людина однієї з найнижчих каст) брахманом-наставником і появлення в нього Кабіра як сина, його нове народження в Німі і Ніру (батьки Кабіра в традиційній версії), нагадують різноманітні переродження *бодгісатви* буддійського канону.

Загалом напрошується висновок, що незважаючи на виникнення течії *ніргун* саме внаслідок протесту проти вшанування єдиного Бога в багатьох формах, у процесі свого розвитку вона все більше зазнавала впливу як стародавньої *пуранічної* (міфологічної) традиції, так і власне напряму *сагун-бгакті*, що обумовило врешті-решт взаємозв'язок і переплетіння поглядів цих двох течій у багатьох пунктах. До речі, й сам Кабір Дас був учнем *бгакти* Рамананди (1400–1470), якого вважають засновником напряму *Рама-бгакті* в руслі течії *сагун* і одним із піонерів руху *бгакті* в Північній Індії. Отже, починаючи від фантастичних легенд і казкових оповідань, і аж до наукових творів релігійно-філософського характеру, можна прослідкувати неодмінну єдність світогляду *бгакті* та традиційної індійської філософії. А якщо взяти до уваги всі наведені факти, то на думку певної частини дослідників, насамперед індійських, взагалі не буде ніякої необхідності ділити єдине дерево *бгакті* на дві гілки – *сагун* і *ніргун*. Пам'ятаючи про можливий елемент ангажованості у такому підході, мабуть-таки є сенс взяти до уваги глибинне знання і розуміння індійськими вченими суті явища *бгакті*, близького їх менталітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Російською мовою:

1. Баранников А.П. Тулси Дас. Рамаяна. Москва – Ленинград: Изд. Акад. наук СССР, 1948. – 968 с.
2. Глушкова И.П. Из индийской корзины. – М.: Вост. Лит., 2003. – 296 с.
3. Синха Савитри. Литература хинди // История индийских литератур; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1964 – 808 с.

Мовою гінді:

1. Нітьянанд Шарма. Гінді кав'я мен бгакті ка сваруп. – Діллї, 1991 – 240 п.
2. Рамчандр Шукла. Гінді сагіт'я ка ітігас. – Діллї, б.д. – 504 п.

Е. А. Реутов, ассист.
Институт филологии КНУ им. Тараса Шевченко

**Об истоках, различиях и сходстве традиций
средневекового "бхакти" в поэзии хинди**

В статье рассмотрен вопрос происхождения, внутренней связи и классификации различных направлений движения "бхакти", которое сформировалось и доминировало в общественной и культурной жизни Индии XIV–XVII веков. Предпринята попытка проанализировать и обобщить традиционные и альтернативные взгляды на данный вопрос в индийском и зарубежном литературоведении.

Ключевые слова: сагун-бхакти, ниргун-бхакти, адвайта-веданта, сант, садхана, пураническая традиция, ритуал.

Y. Reutov, assistant
Kyiv National Taras Shevchenko University, Institute of Philology

**About the roots, similarity and difference of the middle-aged "bhakti"
traditions in hindi poetry**

This article deals with the problem of origin, classification and interrelation between different branches of the religious movement "bhakti" that formed and dominated in Indian social and cultural life in XIV–XVII centuries. An attempt to analyze and generalize traditional and alternative views on this issue in Indian and foreign literary studies was done.

Key words: sagun-bhakti, nirgun-bhakti, adveita-vedanta, sant, sadhana, puranic tradition, ritual.

УДК 821.411.21-1(611)"19"

С. Рибалкін, асп.
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

**СУСПІЛЬНА ТА ХУДОЖНЯ ПРОБЛЕМАТИКА
У ВІРШАХ ТУНІСЬКИХ ПОЕТІВ ХХ СТ.**

У статті розглядається еволюція арабомовної поезії Тунісу протягом ХХ ст. Визначаються роль і місце літературної критики, а також ключові етапи та тематика творчості туніських письменників. Дослідження супроводжується авторським перекладом і аналізом окремих уривків аутентичних художніх текстів.

Ключові слова: Абу-ль Касем аш-Шаббі, арабомовна поезія Тунісу, вільний вірш, література Магрибу, національна ідентичність.